

Levenslang en levensbreed leren: niet lang en niet breed

Georges De Corte & Philip Yde

Levenslang en levensbreed leren (LLL) is een aantrekkelijk doel voor het beleid, werkgevers, vakbonden, sociale organisaties. Voor degenen voor wie het bestemd is, is dit leren aanvankelijk minder attractief en nogal ver van hun bed. Als we het levenslang leren (LLL) breder zien dan zijn economisch belang voor de arbeidsmarkt, moeten we creatief zoeken naar goede en uitdagende voorbeelden in het sociaal-cultureel vormingswerk.

Op de achtergrond hebben we de veranderingen op het oog door de computer als toetssteen en als bijkomend doel voor LLL.

IN DE KOU

Hoewel er inzake LLLB in Vlaanderen vooruitgang geboekt is, stellen we vast dat de belangrijkste doelgroep, de gemiddelde volwassene buiten de beroepsactiviteiten, in de kou blijft staan. De aandacht gaat te veel naar georganiseerde vormen van volwassenenonderwijs in erkende opleidingscentra. In dit opzicht is LLLB zeker niet lang en niet breed: het bestrijkt vooral bijscholing voor beroepsactiviteiten van welbepaalde duur. Eigen vorming op basis van individuele of gemeenschappelijke interesses komt nagenoeg niet aan bod. En wat opvallender is: in de huidige voorstellen maakt men weinig of geen gebruik van bestaande netwerken. We denken hierbij in de eerste plaats aan het middenveld met bijvoorbeeld sociale organisaties, culturele verenigingen, hobbyclubs, de openbare bibliotheken en het onderwijs.

Enkele van de volgende ideeën komen goed overeen met wat Ignace Leus schreef over het ouderenbeleid (In welzijnsland liever kleur dan grijs, *GMG*, 2002, nr. 1, p. 3). Ons idee:

gebruik de ervaringsdeskundigheid in deze netwerken, herstructureer ze in het kader van LLL en breng hierin nadrukkelijk het digitale landschap binnen.

LLL is in de eerste plaats een ontwerp van denkers als antwoord op de nieuwe kennisuitdagingen in het bijzonder op het vlak en in de wereld van de arbeid en de opleiding. LLL is zo gekoppeld aan duurzame economische groei. Een goede koppeling, maar beslist onvolledig. Opleidingscheques zijn op de arbeidsmarkt

Georges De Corte is hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen en is vooral werkzaam in het Interactief Leren in de volwasseneneducatie (georges.decorte@ua.ac.be).

Philip Yde is onderzoeker en praktijkbegeleider in het afstandsonderwijs (philip.yde@ua.ac.be).

gekomen. De bedrijven kunnen ze bestellen via www.vlaanderen.be/opleidingscheques. Je krijgt er ook info, een lijst van de opleidingsinstellingen en een in te vullen evaluatieformulier. In Wallonië zijn ze al enkele jaren op de markt. Daar zijn vooral de cursussen Informatica (37%), Taalonderwijs (25%) en Bedrijfsbeheer (5%) in trek.

Het beleid heeft LLL vooral gepromoot door de wijzigingen in de arbeidswereld onder invloed van de bredere veranderingen in de samenleving. In eerste instantie is LLL bedoeld om de inzetbaarheid (*employability*) en flexibiliteit van de werknemers te verhogen in snel evoluerende arbeidsomstandigheden. LLL gaf nieuwe impulsen aan de bijscholing van personeel in de organisaties. Vooral de kaders, de hoger geschoolden konden daarvan genieten. De werkgevers en vakbonden begrepen vlug deze boodschap, al legden ze andere klemtonen. De werkgevers zagen het vooral (of enkel) in de bij- en omscholingen in functie van de noden van het bedrijf. Men kaderde het wel in het moderne kledje van competentie-ontwikkeling. Het tijd- en vormingskrediet en de opleidingscheques mochten niet te veel ten dienste staan van een LLL buiten de onderneming of de organisatie. Er moest een *return on investment* zijn.

Vooral de grotere bedrijven van de *profitsector* gingen mee met LLL. Nadien volgden de KMO's omdat de overheid het voor hen aantrekkelijker begon te maken. Binnenkort doet ook de *social profitsector* in toenemende mate mee.

Sociale bewegingen zoals het ACW beklemtoonden dat LLLB in de eerste plaats moet gaan naar de zwakkeren in de samenleving: ouderen en werkzoekenden (cf. Vlaamse Sociale Week, 23 & 24 januari 2002, Blankenberge). Men vergeleek

dit met de situatie in het onderwijsbestel waar men ook voortdurend aandacht moest schenken aan interne en externe democratisering.

NIEUWE INTERACTIEVE LEERLANDSCHAPPEN VOOR VOLWASSENEN

De traditionele vormingslokalen in culturele centra, ontmoetingscentra, parochiehuizen enz. blijven in de volwasseneneducatie hun functie behouden. Maar ze dienen te veranderen in rijkere leeromgevingen, flexibel, multimediaal. Een deel van deze ruimten moet een groot stuk van de week vrij toegankelijk zijn. Dit zijn de open landschappen.

Het ACW is terecht bekommerd om zijn werking in de wijken en buurten. Waarom daar niet nieuwe leerlandschappen brengen? Zoals nu moeders hun huis openstellen als deeltijdse opvangruimte voor kinderen, zo kunnen ook onthaalpersonen hun computer, hun krant e.d.m. deeltijds ter beschikking stellen van de volwassenen uit de buurt. Die betalen eventueel een kleine bijdrage volgens hun financiële mogelijkheden en met de vormingscheques, wat ruimer is dan de opleidingscheques. De plaatselijke overheid orga-

niseert, stimuleert en houdt toezicht. Vooral aandacht schenken aan de zwakkere groepen: senioren, werkzoekenden, laaggeschoolden, niet buitenshuis werkenden.

BRUIKBAAR VOOR JOU

Als je dit artikel leest, weet je al heel wat over LLL of LLLB. Zoniet zou je het nu niet lezen. Je leest en je leert slechts iets als je er al voorkennis van hebt, als je daarover al geleerd hebt. Leren roept immers leren op.

De Corte & Yde

De belangrijkste doelgroep, de gemiddelde volwassene buiten de beroepsactiviteiten, blijft in de kou staan.

”

Waarom wil je iets bijleren over dit onderwerp? Niet om jezelf te overtuigen van het belang van LLL. Je komt heel waarschijnlijk uit de groep van de hooggeschoolden en daar wringt het schoentje van het LLL niet. Je leest dit artikel omdat je hoopt er bruikbare kennis te vinden voor discussies of om informatie door te geven aan anderen. Bruikbaarheid is de trekker (*trigger*) bij uitstek voor het leren van volwassenen. Kennis die je kunt gebruiken in je dagelijks leven of in je beroepssituatie is de belangrijkste leermotivatie. Het leren zoeken naar bruikbaarheid is een

vaak verwaarloosd deel van LLL. Het vertrekt te veel vanuit producten en te weinig vanuit leerprocessen en motivaties. Leren vertrekt van ervaringen. Niet elke ervaring is leren. Naar onze mening is leren min of meer duurzaam en gebeurt het door inwerking van buitenaf. Duidelijk is dat leren niet enkel op school en formeel verloopt. Meer zelfs, het meeste leren gebeurt buiten de school, al genieten schoolse en formele leersituaties een hogere status dan niet-schoolse en informele. Voorbeelden van informele leersituaties zijn de babbels gedurende de pauzemomenten op vergaderingen van het sociaal-cultureel werk, op bijeenkomsten, op congressen en in organisaties. Het kennismanagement vindt die vormen van leren, van kennisoverdracht bijzonder verrijkend.

LLL is in de regel niet gratis. Een rechtvaardige en haalbare verdeling van de kosten is hier des te belangrijker. LLL is een recht, maar is totnogtoe onjuist verdeeld. Zeker in LLL-situaties die verband houden met beroepsactiviteiten (zie de acties van ACW en ACV), hoewel er een nog grotere scheef trekking is voor personen die levenslang willen leren buiten de beroepscontext. Een regeling voor hen kan

getroffen worden naar analogie met de basis- en volwasseneneducatie en het deeltijds leren voor volwassenen in het algemeen.

UITDAGENDE VOORBEELDEN

De grote kaders en inzichten omtrent LLL staan op papier en op *sites*. Wat ontbreekt, zijn uitdagende voorbeelden. Die zullen het makkelijker maken om beleidsbeslissingen en -afspraken te maken. We moeten levensnabije voorbeelden bedenken en uitwerken. Die je op zijn minst zelf kunt ontwerpen

en die je op een of andere manier kunt realiseren.

In dit artikel kijken we uit naar nieuwe uitdagende leeromgevingen: we nemen leerhuis, buurt en competenties bij de begeleiders en de leerders als rode draad. De leeromgevingen die wij voorstellen zijn uitdagend omdat ze nieuw zijn, maar ze wijken ook niet helemaal af van de aanwezige ervaringsdeskundigheid. Starten met iets totaal nieuws is gedoemd om te mislukken. Maar als je wilt vooruitgaan, moet je een voet van de grond heffen. Het onderwijslandschap lijkt op het eerste gezicht de meest aangewezen partner voor LLL. In de praktijk is het moeilijk om mensen en materialen efficiënt en effectief in te schakelen. Ten andere, de volwassenen die wij op het oog hebben voor LLL zijn niet geneigd om deel te nemen aan traditionele vormen van volwassenenonderwijs. Wel kunnen we leren van de goede en minder goede voorbeelden van het onderwijs. We hebben daaruit opgestoken dat bijvoorbeeld in het ICT-gebieden de *hard-* en *software* wel een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is. De nadruk die men legt op *Helpdesk* is wel een uitdagend voorbeeld voor LLL.

De Corte & Yde

Levenslang leren is gekoppeld aan duurzame economische groei. Een goede koppeling, maar beslist onvolledig.

”

LEERPERSOENEN, LEERDERS EN LEERHUIZEN

Het schoentje bij LLLB wringt vooral bij die volwassenen die los van huidige of toekomstige beroepssituaties willen bijleren. Waar en hoe zullen zij begeleiding, *feedback*, motivaties... krijgen? In georganiseerde vormen van LLL; denk aan de inscholing, bijscholing, omscholing. In de *profit*sector zijn er min of meer duidelijke doelen, er zijn erkende opleidingsinstituten. Laten we zoeken naar leeromgevingen voor LLL voor niet direct-beroepsgerichte situaties.

Ons voorstel: organiseer ze met een netwerk van vrijwilligers die zich voor een tijd engageren om op te treden als aanspreekpunten, als leerpersonen (LP's). Het middenveld is zeer vertrouwd met allerlei vormen van vrijwilligerswerk. Laten we eerst in die vijver vissen, zowel voor de LP's als voor de eerste cohorte van LLL-leerders. Zo vertrekken we niet van nul en kunnen we een beroep doen op deze ervaringsdeskundigheid. Wel dienen we die aanwezige competenties creatief bij te sturen vanuit het standpunt van de gebruikers.

Een vrijwillige leerbegeleider krijgt per sessie twee, maximaal vier, leerders over de vloer. Indien mogelijk vinden de bijeenkomsten plaats in de *living*, in een bureau van de LP. Dit wordt het leerhuis van beide groepen. Het kan ook in een ruimte in een leerhuis van de gemeente (bij voorkeur de openbare bibliotheek) of van een vereniging. De leerders zijn mensen uit de buurt, die zich mits een persoonlijke bijdrage inschrijven voor een geïndividualiseerd leren. Ze krijgen een kostenvergoeding voor hun tijd en een bijkomende vergoeding als ze leerruimte ter beschikking stellen.

In de centrale leerhuizen van de gemeente -

meestal als deel van de bibliotheek - is er meer materiaal voorradig en zijn meer mensen aanspreekbaar, zowel begeleiders als medeleerders. De beschikbaarheid van materiaal garandeert niet altijd een bereidheid om anderen te begeleiden. We kennen kleine gemeenten waar de bibliotheek toegang biedt tot het internet, maar waar de bibliothecaris een ontmoedigingspolitiek voert...

LLL werkt ook niet altijd positieve reacties op bij de mogelijke 'deelnemers', bij zij die het moeten doen, de leerders. Heel wat mensen zijn blij eindelijk van de school af te zijn.

Want LLL verbinden ze met leren op school, met examens, met leerinhouden en werkvormen die nogal eens in een sfeer van verveling liggen. Zeker de personen en hun begeleiders in de

volwasseneneducatie en nog meer in de basiseducatie moeten anders ingekleurde boodschappen en doelen krijgen wat LLL betreft.

Als LLL door de burgers niet herkend wordt als een interessant doel op zich, hun leefruimte met anderen, dan zullen veel van die doelen blijven hangen in de werksfeer en onvolledig en dus niet helemaal aantrekkelijk zijn. Leerbegeleiders en leerders gebruiken allerlei naslagwerken, maar ook advertentiebladen, tv-gidsen, af en toe een krant, een weekblad, een gezinsweekblad, zeker de radio en de tv en geleidelijk aan de computer die ze kunnen kopen, *leasen* of huren. Al deze middelen leert men bekijken als leermaterialen. Ook zo koppelen we de boekcultuur aan de digitale cultuur, het individuele leren aan het leren in en door de groep.

LP'S: COMPETENTIES EN COMPETENTIE-ONTWIKKELING

De LP's kun je vergelijken met onthaalmoe-

De Corte & Yde

Levenslang leren is een recht, maar is totnogtoe onjuist verdeeld.

”

ders, Rode Kruishelpers, wijkmeesters, bestuursleden. Sommige senioren, huisvrouwen en -mannen en studenten hebben tijd, ruimte en een minimale computeruitrusting en zijn gemotiveerd om mensen uit de buurt te helpen bij het vinden van interessante leerprojecten, die met hen te door-

lopen en te zoeken naar digitale ondersteuning. Ze kunnen een beroep doen op het georganiseerde middenveld voor rekrutering en netwerken. Bovendien treedt de gemeente op als *go-between*, zowel voor de kostenvergoeding als de netwerking.

Over welke competenties beschikken deze begeleiders? In de eerste plaats moeten zij de leerders kunnen motiveren om te leren, hen daarin ondersteunen en *feedback* geven. Tevens zoeken ze met de leerders nagaan op welke vlakken ze zinvol en bruikbaar levenslang kunnen leren. De begeleiders streven doelen na die verder reiken dan onmiddellijke kennis en denken in eerste instantie aan leren leren: hoe ga ik gewoonlijk te werk, hoe doen anderen dit en hoe kan het eventueel beter? Dit is een vorm van reflexief leren. Daarenboven is het wekken van nieuwsgierigheid belangrijk, zeker wat het zoeken en verwerken van informatie betreft. Je kunt dit vergelijken met een huiswerkbegeleider. Waar het kan, zul je leemten opvullen in de schoolse leerinhouden. Belangrijker is ze te leren leren, ze te leren vissen in plaats van voor hen vis te vangen.

De training en de competentie-ontwikkeling van de begeleiders moeten zeer doelgericht zijn. Liefst in een simulatie van latere leeromgevingen. Het geheel van de aanpak moet zo dicht mogelijk bij de werkelijke huissituatie liggen en zo weinig mogelijk verwijzen naar de niet relevante aspecten van de traditio-

De Corte & Yde

De traditionele vormingslokalen blijven hun functie behouden in de volwasseneneducatie. Maar ze dienen te veranderen in rijkere leefomgevingen.

”

le school. En voortdurend het KISS-principe in het achterhoofd houden: 'Keep it Short and Simple' of: 'Keep It Simple and Stupid'. 'Simple' en 'Stupid' gebruiken we hier om te zeggen: 'pedagogiseer' of 'informatiseer' de leeromgeving niet. Zo maakt men de omgeving nodeloos complex.

Pedagogiseren: een te lange vorming voorzien voor begeleider met leertheorieën die veraf staan van de directe realiteit van LLL. Of, het niet graag aanvaarden van eenvoudige onderwerpen als leerprojecten.

Informatiseren: het systematisch bijbrengen van computerkennis zonder de band te leggen met de onmiddellijke gebruikswaarde.

DIGITALE LEEROMGEVINGEN: NOODZAKELIJK EN UITDAGEND

In onze uitwerking van LLL voor niet direct beroepsgerichte situaties schenken we veel aandacht aan digitale omgevingen. De redenen liggen voor de hand. Dit is het terrein waar de technologische vernieuwingen een uitdaging zijn voor velen en symbool staan voor de kennissamenleving en de digitale maatschappij: als mensen nog meer een beroep kunnen doen op gebruiksvriendelijke digitale omgeving voor contacten met het ziekenfonds, het bestellen van reizen, contacten met allerlei overheden (*e- en i-government*).

De digitale geletterdheid in de zin van een computerrijbewijs (digibeten), krijgt de laatste maanden nogal wat aandacht in binnen- en buitenland. Het computerrijbewijs is gekoppeld aan het ECDL-initiatief (*European Computer Driving Licence*), het Europees Computerrijbewijs met een *Enlight Teststation*, officiële *testprovider* voor het automatisch testen. Surf daarvoor naar

<http://www.ecdl.be/>

Digitale leeromgevingen zijn ook een aantrekkelijk doel voor de leerbegeleiders. Zij moeten op dit vlak voldoende basisvaardigheden hebben, maar krijgen de kans om hun competenties daarin verder te ontwikkelen. Ze geven zeker geen systematische informatiecursussen, hoewel de digitale component altijd aanwezig is. Het aanbod van deze cursussen is vrij groot en goed. Nadien kunnen de deelnemers overstappen naar deze meer systematische vorm. Onze ervaring is dat voor tal van volwassenen deze cursussen vaak te ver en te diep gaan. Daarenboven zijn ze in beschotten gestopt: Windows, Word, Excel, Internet. Beter is onmiddellijk geïntegreerd te starten op een flexibele manier. Dit is ten andere de wijze waarop velen onder ons de computer min of meer onder de knie kregen. Eerst ervaringen opdoen met iemand naast je of vlak bij je, wat gericht leren ontdekken, af en toe gebruik maken van de *Help* en van de handleidingen en uitkijken welke systematische cursus je zou kunnen aanpakken. In dit laatste geval was de mening van degenen die het gevolgd hadden van doorslaggevend belang.

De beste manier om iets onder de knie te krijgen, is er les over te geven. Bovendien komen deze leerbegeleiders terecht in een netwerk van begeleiders en zullen ze met elkaar digitaal en reëel communiceren. Ze vormen een discussiegroep of forum onder elkaar. Ze krijgen een vergoeding voor hun computer, *printer* en gebruik van *hard-* en *software*.

BIBLIOTHEEK EN LEERRUIMTE

Tevens zijn er in elke gemeente leerruimten (liefst in combinatie met de gemeentelijke

bibliotheken) met een computerinfrastructuur van een viertal *desktops*, dus voor een groepssessie van een achttal deelnemers. Tevens is er de mogelijkheid om minimaal twee *laptops* te huren.

Bij de uitbouw van een collectie spitsten bibliotheken zich toe op de behoeften van het publiek, traditioneel een 'lezers'publiek dat boeken ontleent. In het kader van LLL pleiten we ervoor dat bibliotheken – meer dan in de toekomst – digitale materialen opnemen in hun verzameling. Nu al verzekeren veel bibliotheken toegang tot het internet. Probleem is dat, behalve in grote steden, die toegang gebonden is aan openingsuren en aan één specifieke locatie. Gebruikers moeten op een flexibele wijze digitale leer-materialen kunnen ontlene en doornemen, waar en wanneer ze willen, ook wanneer ze thuis geen *pc* hebben.

Concreet stellen we voor dat elke bibliotheek beschikt over een aantal *handhelds* (letterlijk: handpalmen: draagbare, zeer compacte *portable computers*) die gebruikers kunnen ontlene. Via een infrarood-verbinding of met behulp van een *cradle* (letterlijk: wieg: verzekert de uitwisseling en synchronisatie van gegevens tussen de *handheld* en de *stand alone computer*) kopieert de bibliothecaris de vereiste leer-

materialen naar de *handheld*. Andere scenario's zijn denkbaar. Leden die zelf een *handheld* hebben, kunnen in de bibliotheek de gewenste webmaterialen naar hun toestel overbrengen. Of nog, de bibliotheek ontleent de dragers met de gewenste inhoud (Compact Flash kaartjes, MultiMedia kaarten...) voor een afgesproken periode. Het voorgestelde scenario leunt dicht aan bij het downloaden van *e-books* op een *handheld* die de gebruiker via *Microsoft Reader* door-

De Corte & Yde

Kennis die je kunt gebruiken in je dagelijks leven of in je beroepssituatie is de belangrijkste leermotivatie. ”

neemt (zie <http://www.ebook.nl>). De meeste e-books zijn minder recente werken waar niet langer auteursrecht op rust. Meestal zitten ze in de literaire sfeer. Ze missen de didactische *interface*, interactiviteit en multimediale kenmerken van digitale leermaterialen. In vergelijking met het klassieke scenario waarbij lezers literaire boeken ontlenen, biedt het downloaden van digitale leermaterialen op handhelds meer mogelijkheden tot LLL. Digitale omgevingen hebben naast veel voordelen ook enkele belangrijke nadelen. We sommen er enkele op. De uitgaven voor *hard-* en *software* zijn vaak aanzienlijk. Als er iets fout loopt, kan men zich moeilijk behelpen. In een boekomgeving kun je meer je plan trekken. Je bent er meer vertrouwd mee en vooral de opbouw ervan is niet 'algoritmisch'. In een computeromgeving is een commando juist of fout. Vandaar het enorme belang van een betaalbare en haalbare *helpdesk* eenmaal dat leerders gekozen hebben om ook te werken met digitale leeromgevingen. De leerbegeleiders van een bepaalde regio werken een systeem uit van *helpdesk*. In de eerste plaats moeten de deelnemers hun computerprobleem leren formuleren of de uitleg vlug kunnen begrijpen. Ze moeten daarbij beschikken over een minimum aan computerwoordenschat om te kunnen communiceren vanop afstand: ga naar het configuratiescherm (*control panel*). Ze moeten weten hoe ze daar naartoe moeten. En het moet vlug gaan, want ondertussen loopt de meter. Een ander nadeel: zoals met PCB-besmette kippen de volledige voedselketen kunnen aantasten, zo kunnen bestanden met een virus volledige netwerken beschadigen. Het is voor leerbegeleiders dan ook essentieel om

De Corte & Yde

De digitale geletterdheid krijgt de laatste maanden nogal wat aandacht in binnen- en buitenland.

”

digitale virussen zo snel mogelijk op te sporen en te verwijderen.

Verder zal men op zoek moeten gaan naar een organisatie die kan instaan voor het meten van vormingstijd. Die 'metering' kan men dan koppelen, indien nodig, aan een certificering van de gevolgde vormingstijd, eventueel in combinatie met een portfolio, als tastbaar bewijs van de gemaakte leervorderingen en het behalen van doelen.

Een bijkomend argument om digitale omgevingen uitdrukkelijk in te schakelen, is het feit dat de overheden meer en meer gebruik zullen maken van digitale communicatiemiddelen. In Vlaanderen zijn de overheidssites degelijk. De belangrijkste 'surfplanken' vind je bij www.vlaanderen.be met veel *links*, o.a. naar opleidings-

cheques en levenslang leren. Op de voortreffelijke site van het ACW vind je veel webadressen van overheidsinstellingen: <http://www.acw.be/Links/Links.htm>. Sla deze site op bij je favorieten, zo hoeft je niet elke overheidssite bij je favorieten te plaatsen. De ICT-manager van de Vlaamse overheid, Filip De Graeve, verklaarde dat in 2002 alle Vlaamse gemeenten een *website* zullen hebben. Een concrete doelstelling, maar waarschijnlijk moeilijk haalbaar voor de kleinere gemeenten.

De ontwikkeling van de overheidscommunicatie in binnen- en buitenland kun je o.a. volgen op de website van <http://www.i-gov.be> die tevens de mogelijkheid biedt tot een gratis abonnement op hun *e-zine* (elektronisch magazine).

LLL behelst zowel een onderwijskundig als een technologisch-infrastructureel spoor. Het eerste spoor verwijst naar een vernieuwde didactiek die bij de lerende zelfstudie, vaardigheidstraining en reflexief leren centraal

stelt en bij de leerbegeleiders de nodige expertise om het autonoom studeren te ondersteunen. Het tweede spoor verwijst naar de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de vereiste technologieën en de vaardigheid om er mee om te gaan.

ACW KAN VOORTOUW NEMEN

De sociale beweging telt een resem vrijwilligers. Van monitoren tot huisbezoek(st)ers, van KBG-bestuursleden tot Ziekenzorg-vrijwilligers. De tijd is rijp om binnen de sociale beweging werk te maken van nieuwe vrijwilligers: de leerbegeleiders. Dit zijn mensen met tijd, levens- en leerlust. Ze kunnen hun vrije tijd voor een stuk zinvol delen met anderen. Ze hoeven zich voor

niet te lange perioden te engageren. Ze kunnen thuis werken in de *living*, op hun bureau. Ze kunnen ook gaan naar leerruimten, leerhuizen van de wijk en van de gemeente. Ze helpen mee aan 'Doe de buurt bewegen'.

Ze steunen op een digitaal netwerk voor communicatie en informatie. Enigszins te vergelijken met de docentensite van het *NRC-Handelsblad*, namelijk <http://docenten.nrc.nl/> als verlengstuk van de scholierensite: <http://scholieren.nrc.nl/> Ideeën voor informatiebronnen en opdrachten vind je op <http://www.stepnet.nl/>

Het ACW kan zelf beginnen met zo'n digitaal netwerk, als ondersteuning voor enkele plaatselijke leerhuizen. 'The proof of the pudding is in the eating'. De voortreffelijke *websites* van

ACW (<http://www.acw.be>) en van partners zoals het ziekenfonds (<http://www.cm.be>) kunnen bijkomende *links* aan. In de vijftien dossiers voor een sociaal gemeentebestuur ontbreekt het LLL weliswaar niet - hoewel slechts mondjesmaat aanwezig - maar zeker wel een apart dossier daaromtrent.

De partners kunnen een handje toesteken. Een interessant thema is wandelen. Onderwerpen uit BACOB-wandelen en Vakantiegenoegens kunnen, na een *upgrading* naar het levenslang leren toe, zeer goed

passen in de leerprojecten die wij voorstellen. Wij moeten niet in eerste instantie denken aan de traditionele thema's van 'volksverheffing'. Vertrek van wat de mensen interesseert, van wat voor hen zinvol en duurzaam is. Met wandelen en reizen

kom je vlug naar eigen en andere culturen, naar geschiedenis en aardrijkskunde, naar oordelen en vooroordelen. Combinaties met *print* en computer liggen voor de hand.

CONCLUSIE

Het LLL zal pas echt 'lang' en 'breed' zijn als we er in slagen uitdagende voorbeelden te vinden en te ontwikkelen. We leren gebruik te maken van ervaringsdeskundigheid in het middenveld, zoals het ACW, de openbare bibliotheek en in geringe mate het onderwijslandschap. In deze nieuwe, krachtige LLL-leeromgeving moet er een goede afstemming zijn tussen het digitale en de *print*. Het digitale aspect moet op de voorgrond staan om de digitale kloof niet groter te laten worden.

De Corte & Yde

De overheden zullen meer en meer gebruik maken van digitale communicatiemiddelen.

”